Jezus op dit ééne punt gevoeld heeft, dat de zonde niet zonder een aandoening te wekken, langs hem schrijnde.

Immers het in den dood gaan zou voor hem, die het leven in zichzelven droeg, de volstrekte tegennatuurlijkheid wezen, waartegen 't alles in zijn gemoed opdroog. Gewisselijk, ook dien drinkbeker, dien bitteren drinkbeker zou hij drinken, en willig drinken *als het moest*. Maar *moest het metterdaad*? Was er geen uitweg? Was er geen ontkomen aan?

Die vraag was in Jezus opgekomen. Er was geen aarzelen, maar er was een huiveren voor dat in den dood verzinken, en uit die huiveting kwam de worsteling.

Niet pas in Gethsémané, maar lang voor Gethsémané. De verheerlijking op Thabor verzachtte ze, toen de twee hemelsche getuigen met hem spraken van zijn uittocht te Jerusalem.

Maar ook reeds in Caesarea-Philippi beefde, er bij de gedachte aan het ingaan in den dood, iets in 't hart van uw Heiland. Niet om de smarte van den dood, niet om 't pijnlijke voor vleesch en bloed. Maar omdat de dood zelf zondig, onheilig, verstoring van het leven, en daarom tegen-goddelijk is.

Toen in Caesarea Philippi zijn jongeren, bij monde van Petrus, dan toch eindelijk hem als hun Messias beleden, en als den Christus Gods erkend hadden, toen trad op eenmaal dat ingaan in den dood in al zijn ontzetting voor Jezus geest.

Nu begon het. Nu kwam de eerste ontsluiering het mysterie des doods voor zijn jongeren. Van toen aan *begon* hij, zoo staat er, zijn jongeren het aan te zeggen, dat hij naar Jerusalem moest, om er veel te lijden, en *gedood* te *worden*.

Zoo was het bange woord er uit: *om gedood te worden*, en Jezus ziel beefde er onder terwijl hij 't uitsprak.

En hoor nu, juist op dat oogenblik komt diezelfde Petrus, die hem pas zoo geestdrittig beleden had en dien hij zalig had gesproken, die golving in zijn hart aanzetten doordien hij Jezus bestraft, en hem toeroept: *Heere wees u genadig, dat zal geenszins geschieden.*

En op *dit* zeggen is het, dat Jezus, eer Petrus een woord meer uiten kan, zoo heftig reageert, door hem met toornenden blik af te wijzen en hem toe te voegen: *Ga weg achter mij, satanas!*"

Jezus kende de menschelijke behoefte aan steun. Zijn roerende klacht in Gethsemané: „*Kunt gij niet één uur met mij waken?*" deed die behoefte uitkomen, en alleen van zijn jongeren kon hij dien steun verwachten.

Nu had Jezus dusver die beduchtheid voor het ingaan in den dood, d. i. in den dood als uitdrukking van den toorn Gods, *alléén* doorworsteld. Zelfs zijn jongeren wisten er niets van. Maar nu, na de belijdenis te Caesarea Philippi, nu zijn jongeren het bekend hebben, dat hij de Messias is, nu kon hij hen deelgenoot van zijn innerlijke worsteling maken, en zoo kondigde hij hun zijn lijden en zijn sterven aan. En nu, nu is het eerste wat hem van zijn jongeren toekomt, *geen* steun en *geen* vertroosting, maar integendeel een ergernis, een aanstoot, een verzwaring van zijn lijden, een zooveel banger voor hem maken wat hij innerlijk doorzwoegde.

Vandaar dat plotseling zoo heftig opwaken van Jezus geest tegen den geest zijner jongeren. Petrus bezwoer hem om dien bangen dood te ontgaan, en al de anderen zwegen. Niet één, die een woord van heilige vertroosting sprak. Zoo moest het wel voor Jezus zijn of een storm tegen hem opstak, en het is uit dit feit bewogen zijn van zijn gemoed, dat 't harde, 't heftige, woord tegen Petrus opkwam: „Ga weg achter mij, satanas! Gij zijt mij een aanstoot."

Neen, dat kwam niet uit Petrus. Daar zat een ander achter. Die dit ééne zwakke, gevoelige punt kende, was niet Petrus, maar was satan. En nu werd een van zijn eigen jongeren door satan gebruikt, om, ware het mogelijk, Jezus op die plek den giftigen stoot, de vergiftigde wonde toe te brengen.

Op hem zelf had satan geen vat. In de worsteling tegen den verzoeker werd dat pleit beslecht. Maar zijn jongeren waren nog trefbaar. En met die jongeren was Jezus op 't innigst verbonden. En alzoo door die jongeren kon nog een aanval op Jezus gewaagd.

Dat voelt, dat speurt, dat ziet Jezus als voor oogen. De satan grijpt Petrus als instrument aan, om zijn Heiland te wonden. Zoo is het of Petrus en satan één zijn geworden. En daarom heftig moest hier 't woord, alle verleiding te niet doend het verweer zijn.

Jezus vroeg niet, of er geen liefde voor hem in Petrus woord sprak; of het menschelijk medegevoel, dat hem dit woord ingaf, niet zanepraak op waardeering had. Geen oogenblik zwakheid, geen oogenblik aarzelen. Die liefde was valsch, dat menschelijk gevoel ging tegen Gods eere in. Petrus begreep niet wien hij voor zich had. Hij verstond niet dat de Christus Gods, dien hij zoo pas beleed, heel iets anders te doen had, dan op eigen lijfsbehoud bedacht te zijn, want dat het ging om het eeuwig behoud van Gods uitverkorenen, en om den triomf van de eere Gods over satans sluwheid. „Ga weg achter mij, satanas, gij zijt mij een aanstoot, gij bedenkt niet de dingen die *Gods* zijn, maar die der *menschen* zijn!"

En Petrus deinsde terstond. Die geweldige uitroep van Jezus overmande hem en drong hem terug. De triomf van Jezus was volkomen. Maar vraag niet, wat lijden ook in deze korte woorden verwisseling met zijn discipelen voor Jezus school.

Uit die wereld, die hij redden zou, die kleine groep van zijn jongeren dusver zijn eenig bezit. En nu deze jongeren zelf door satan aangegrepen en misbruikt, om, kon het, hem innerlijk te verzwakken op 't eenige punt waarop tref kans aan satan gegund scheen. Open strijd met satan, als in de woestijn, leidde aanstonds tot satans nederlaag. Zoo week de satan van hem voor een tijd. Maar nu komt diezelfde aanvaller terug, de verzoeking herhaalt zich. Een laatste pogen van satan, om Jezus heilige wilskracht te breken. En daartoe wordt nu Petrus misbruikt, diezelfde Petrus, die zoo pas hem in naam van al zijn jongeren beleden had. En Petrus ontwaart het niet, en merkt het niet, en waant niets dan liefde voor zijn Heiland te uiten, onderwijl hij als instrument van satan Jezus met bangheid in de ziel slaat.

En toch, ook dit nieuwe lijden *moest* Jezus overkomen. Ook in den kring der zijnen zou de zonde blijven voortwoekeren. Wel niet meer heerschen, maar toch nog blijven nagisten. Reeds de zonde in de wereld om zich heen te ontwaren, was zoo hard. Ze in den kring der zijnen te voelen werken, was nog zooveel banger. En 't bangst van alles was, ze in de zijnen als een werking van satan te gevoelen.

Zoo was het in Petrus. Zoo was het later zoo telkens in zijn heilige gemeente. Zoo is het nog zoo gedurig onder wie anders hem trouw belijdt.

En daarom *moest* de eerste maal de beste, het zoo geweldige en harde woord tegen al het demonische, dat nu of ooit in de zijnen mocht sluipen, als in heiligen toorn geslingerd worden: „Ga weg achter mij, satanas! Gij zijt mij een aanstoot!"

Amsterdam, 27 Maart 1908.

Opnieuw heeft het God den Heere behaagd, een der voortrekkers uit de dagen der doleantie tot zich te roepen.

Ds. J. Langhout, laatst predikant te Drogeham, is na een langdurig en smartelijk lijden in het ziekenhuis te Groningen overleden.

Met wat heldenmoed en bezieling hij in de dagen der doleantie de Kerk van Arjum tot reformatie bracht; hoe hij behoorde tot die kleine groep van dienaren des Woords, die alles ten offer bracht uit trouw aan haar belijdenis; hoe rijk en diep de prediking des Woords was, die hij tot de gemeente bracht; hoe warm zijn ijver was voor de Vrije Universiteit; hoe trouw hij steeds pal stond voor de Gereformeerde beginselen; — dat alles willen we alleen bij dit geopende graf herdenken.

Daarom is er rouw over hem, die uit ons midden heenging.

Het geslacht dergenen, die eens aan de spits stonden, dunt allengs. Een nieuwe generatie neemt hun plaats in. Moge de nagedachtenis van hen, die de hitte des strijds gedragen hebben, nog lang onder ons blijven voortleven.

In de vergadering, die de Christelijk historische kiesvereeniging te Amsterdam hield en waar als spreker optrad de heer J. R. Snoeck Henkemans van 's-Gravenhage, werd door hem openlijk hulde gebracht aan de Gereformeerde Kerken, die den moed hadden gehad, Artikel XXXVI te wijzigen.

Dat teeken geeft moed voor de toekomst.

Over 't algemeen ziet men ook in onze Kerken veel te veel naar wat de zoogenaamde „Hoedemakeriaansche groep" zegt en doet. Het schijnt vaak alsof de woordvoerders dezer betrekkelijk kleine groep de eenigen zijn die meetellen.

Onze Kerken kunnen rustig haar eigen weg vervolgen.

Ook buiten onzen kring zal men op den duur wel tot helderder inzicht komen, dat Artikel XXXVI ongewijzigd in onze dagen niet meer te handhaven is.

En men zal dankbaar zijn, dat onze Gereformeerde Kerken dit het eerst openlijk en klaar hebben uitgesproken.

Het hooge geestelijke belang, dat onze vaderen met de „inwendige roeping tot het ambt" verdedigden, heeft ook onze hartelijke sympathie.

Niet ernstig genoeg kan het onzen aanstaanden dienaren des Woords op het hart worden gebonden, dat met de uitwendige kerkelijke roeping, ook een inwendige moet gepaard gaan.

De vraag blijft alleen over, of de Kerken een opzettelijk onderzoek hebben in te stellen, of die inwendige roeping ook aanwezig is.

De bedenking, dat de Kerk, door hiernaar een onderzoek in te stellen, zich op het terrein van het innerlijke gemoedsleven zou begeven, dat een heiligdom behoort te blijven tusschen God en de ziel, dunkt ons niet geheel juist.

Ook bij de toelating van het Avondmaal zal een Dienaar des Woords toch wel eerst spreken met de jonge ledematen der gemeente, en door persoonlijke ondervraging zich overtuigen, of er werkelijk begeerte is om ten Avondmaal te gaan, en waaruit die begeerte voortspruit. Onze vaderen te Dordt schreven zelfs uitdrukkelijk voor, dat de predikanten niemand zouden uitnoodigen tot de belijdeniscatechisatie, waarvan ze niet overtuigd waren, dat „ze bekommerd waren om het heil hunner zielen."

En waar de Kerk reeds bij de toelating tot het Avondmaal niet alleen naar de mate der kennisse en een goed zedelijk leven vraagt, maar ook onderzoek doet naar de motieven, zij het dan al met groote omzichtigheid en teederheid, waarom zou de Kerk dit dan niet mogen doen, wanneer ze een jongen man toelaat tot de bediening des Woords?

Natuurlijk kan de Kerk daarbij niet over het inwendige van het hart oordeelen; of die inwendige roeping werkelijk aanwezig is of niet, mag ze niet beslissen. Het oordeel daarover komt alleen aan de eigen conscientie en aan God den Heere toe. Maar wel mag de Kerk de vraag stellen, of de betrokken persoon, die zich voor het ambt aanmeldt, ook werkelijk die heilige roeping voor het ambt gevoelt. En wanneer daarop het antwoord bevestigend luidt, moet dat voor haar voldoende wezen.

Tot op zekere hoogte nu is het juist, dat elke Kerk dit doet, doordat bij de openbare bevestiging gevraagd wordt, of de Dienaar des Woords zich van God geroepen voelt. Maar zooals die vraag in ons bevestigingsformulier luidt, kan ze toch den indruk geven, alsof daarmede alleen de *kerkelijke* roeping bedoeld werd. En daarom heeft de Kerk zeker recht, om, voordat ze tot de toelating tot den dienst des Woords besluit, de vraag te stellen, of die Goddelijke roeping *in het hart* ook gevoeld wordt.

Of de vraag bij het praeparatoir of peremptoir examen zal gesteld worden, dunkt ons van ondergeschikt belang. Hoofdzaak is, dat de betrokken persoon *weet*, dat die vraag hem gesteld zal worden, en hij daarop in oprechtheid voor het aangezicht Gods het antwoord zal te geven hebben. Want die wetenschap zal hem dwingen zich zelf te onderzoeken, en ernst te maken met het antwoord dat hij geven moet.

Daarom is er in het besluit der Bolswarder classis veel wat ons aantrekt. Ook bij de examinatie moet het gevoeld worden, dat het niet alleen om de mate der kennis en de orthodoxie der belijdenis te doen is, maar dat daarnaast ook het meer mystieke element tot zijn recht moet komen.

De zilveren koorde.

I.

De antirevolutionaire partij in ons vaderland heeft steeds voor financieele scheiding tusschen Staat en Kerk gepleit. Ze zag in den financieelen band tusschen Overheid en Kerk een gevaar voor de vrijheid en zelfstandigheid der Kerk. En waar haar ideaal was, de vrije Kerk in den vrijen Staat, daar stelde ze in Art. 20 van haar program van beginselen als eisch, dat „ter bevordering van een meer dan dusgenaamde scheiding tusschen Staat en Kerk, de verplichting, uit art. 168 der grondwet voor de Overheid voortvloeiende, na uitbetaling aan de rechthebbenden van het rechtens verschuldigde, dient te worden opgeheven".

In welken zin dit bedoeld is, kan aan geen twijfel onderhevig zijn. Toen Dr. A. Kuyper in 1874 bij de discussie over de Staatsbegrooting voor den eeredienst dit onderwerp ter sprake bracht, verklaarde hij, dat de bedoeling was, om na de liquidatie van Art. 168 *„finaal de financieele bemoeiing* (van de Overheid) *met de Kerk te sluiten"*.

Indien het mogelijk ware Art. 168 eenvoudig te schrappen, dan zou dat hem het liefst zijn. „Ik voor mij wil wel als mijn meening te kennen geven, dat *indien het bereikbaar ware*, ik dien voorslag niet slechts het eenvoudigst, maar ook het best zou keuren. Het best niet alleen voor den Staat, maar evenzoo voor de Kerk. Men vreest voor haar bij wegvalling van de subsidie. Ik niet; ik geloof veeleer, dat dit juist het middel zou zijn, om de Kerk tot den hoogsten bloei te verheffen."

Intusschen, erkennende, dat zulk een royement van Art. 168 een onbereikbaar ideaal zou zijn, moest er wel naar een anderen weg gezocht worden, om aan de onbillijkheid, die in Art. 168 schuilt, een einde te maken. De weg van *akkoord*, waarbij de Overheid aan alle kerkgenootschappen jaarlijks een zekere som uitkeert, werd echter beslist afgekeurd, „wijl bij eventueele ontwikkeling in eenig kerkgenootschap, de oude moeilijkheid voor de Staat zou terugkeeren en inmenging zou worden uitgelokt".

Waarom zulk een staatssubsidie aan alle kerkgenootschappen tot staatsinmenging zou moeten leiden, werd aldus aangetoond: „De staat moet zorgen, dat daar waar de kerkgenootschappen zich naar den eisch van hun innerlijk leven pogen te ontwikkelen, die ontwikkeling niet door hem gestoord worde. Is dit een denkbeeldig geval? Men weet beter — het is geen schijngevaar, waarop ik wijs, maar een verschijnsel, dat dagelijks aan de orde is; uit de Protestantsche kerkgenootschappen ziet men gedurig kleine groepen onder allsoortige benamingen zelfstandig optreden. Zegt nu de Staat: ik laat die beweging gaan en blijf eenvoudig aan de oude, oorspronkelijke kerkgenootschappen mijn subsidie geven, dan *schijnt* hij wel onpartijdig te zijn, maar trekt metterdaad partij tegen die ongedwongen ontwikkeling der kerkgenootschappen. Immers dan maakt de Staat, door het handhaven van dezelfde toelagen, bij mindering van zielental, de financieele conditie van het oude kerkgenootschap voortdurend beter. Zegt de Staat daarentegen: Neen, dat wil ik niet, ik zal mijn toelagen ook aan de uittredenden geven, — ook dan kiest de Staat partij; immers dan stelt hij een premie op die uittreding; want door aan die kleine groepen, die zich afzonderen, altijd en altijd weer subsidie te geven, lokt hij elke ontevreden groep tot afscheiding uit. Bovendien, al gold dit bezwaar niet, dan toch zou het Budget van eeredienst dermate klimmen, dat het werkelijk voor de Staatskas, al zwommen we in onze millioenen, al te bedenkelijk zou zijn".

De argumenten hier door Dr. A. Kuyper aangevoerd, zijn zoo klemmend en zoo afdoende, dat we er geen woord aan behoeven toe te voegen. Voorzooverre men ook in onze dagen weer voor zulk een staatssubsidie aan alle kerken is komen pleiten, gelden deze argumenten nog evenzeer. Ook deze weg was daarom onherroepelijk afgesloten.

Zoo blijft alleen de weg van liquidatie of kapitaliseering over, waarbij de Overheid aan de rechthebbenden uitkeert wat hun toekomt en daarmede de financieele bemoeiing met de Kerk sluit, finaal en voor goed sluit.

De bedenking, dat zulk een scheiding tusschen staat en kerk feitelijk in het spel der radikalen speelt, zooals dat toen door graaf de Cavour in Italië en de radicalen in Zwitserland gedreven werd, werd aldus beantwoord: „Waar de zucht naar financieele scheiding in het stelsel van graaf De Cavour uit *onverschilligheid* jegens de kerk voortvloeit, wortelt ze bij mij juist in de overtuiging, dat de staat bij den bloei der kerk het meeste belang heeft; waar ze in het stelsel der Zwitsersche radicalen beduidt, dat men de Kerk van *te weinig beteekenis* acht, dan dat de staat zich met haar zou inlaten, acht ik integendeel, dat de Kerk *te hoog staat*, dan dat de staat datgene zou kunnen of mogen doen, wat der Kerk is."

Met opzet gaven we deze breede citaten uit 1874 om te doen zien, dat de *Heraut* in dit vraagstuk volkomen hetzelfde standpunt inneemt, dat door Dr. A. Kuyper steeds bepleit is, en van eenig verschil hier zelfs geen spoor te ontdekken valt. De Staat kan en mag niet doen *wat der Kerke is* en daarom moet naar financieele scheiding van Staat en Kerk worden gestreefd, — dat is het parool reeds in 1874 aangeheven en waaraan de *Heraut* nooit ontrouw is geworden.

De voorstelling, alsof dit inzicht thans eerst bij ons zou zijn opgekomen, een nieuwe gedachte zou zijn, door onze redactie het eerst uitgesproken, is dus niet juist. Reeds dertig jaar geleden is dit standpunt door Dr. A. Kuyper in de Tweede Kamer verdedigd, en na dien tijd steeds met dezelfde warmte door hem bepleit.

Dat de Gereformeerde Kerken, indien het tot finale afrekening van Art. 168 kwam, mede haar recht zouden doen gelden op de erfenis onzer vaderen, spreekt wel van zelf. Wat de Overheid thans krachtens Art. 168 aan de Hervormde Kerk uitkeert — van de andere Kerkgenootschappen spreken we niet — is geen *subsidie*, geen vrijwillige bijdrage in den eeredienst, maar is gegrond op historische rechten. Bij onze bespreking van Art. XXXVI bleek dit wel duidelijk genoeg. De Overheid, die in de 17e en 18e eeuw de tractementen der predikanten uitbetaalde, deed dit niet uit de staatspenningen, maar uit de inkomsten der kerkelijke en geestelijke goederen. Ze trad daarbij als beheerder dier kerkelijke goederen op; ze betaalde aan de Kerken uit, waar deze wettig recht op hadden. En al hield na de Staatsomwenteling de Hervormde Kerk op *Staatskerk* te zijn, en al werd de officieele band tusschen de Overheid en de Hervormde Kerk verbroken, de financieele verplichting bleef daarom toch bestaan. De Overheid had door uitkeering der kapitalen aan die verplichting een einde kunnen maken; maar ze deed dat niet; de kapitalen der geestelijke kantoren vloeiden in 's Lands kas; de geestelijke kantoren werden afgeschaft en de Overheid nam de verplichting op zich de tractementen uit te keeren. Dat is, kort saamgevat, de oorsprong van Artikel 168 geweest.

Maar daaruit volgt dan ook, dat we als Gereformeerde Kerken ons historisch recht niet kunnen of mogen prijs geven. Of de Overheid in dat opzicht ons ook recht zal doen, is de vraag niet. Maar we handhaven, dat we geen secte, geen nieuw gestichte Kerk zijn, maar de wettige voortzetting der aloude Gereformeerde kerken in ons land. En wanneer ooit de liquidatie van Art. 168 aan de orde kwam, zouden we als Gereformeerde kerken ook ons recht hebben te doen gelden.

Maar wat thans sommigen willen, dat de Overheid bij wijze van restitutie ook aan de Gereformeerde kerken een toelage uit de staatskas zou geven, zou juist een prijsgeven van dit ons historisch recht wezen. Of de Gereformeerde Kerken bereid zouden wezen zulk een toelage te aanvaarden, betwijfelen we. En dan zou *schijn* van rechtsherstel wezenlijke krenking van recht bedekken. Want de Overheid zou terecht zeggen: wat klaagt ge nog; ik heb immers subsidie u aangeboden en gij zelf hebt ze geweigerd. De schuld ligt niet bij mij, maar bij u.

Maar ook afgezien daarvan, kan een subsidie nooit restitutie zijn voor wat we door schuld der Overheid derven. De Overheid keert niet alleen aan de Hervormde Kerk, maar ook aan Mennonieten, Remonstranten en Joden een subsidie uit. Krachtens historische rechten is ze daartoe *niet* verplicht; ze doet het alleen uit goedgunstigheid; het is een vrijwillige bijdrage, wij menen, een aalmoes aan die Kerken geschonken. Zeker, indien de Gereformeerde Kerken dit vroegen, zouden ze wellicht ook zulk een „aalmoes" kunnen ontvangen. In het *Handelsblad* deed Ds. Vos van Woudrend reeds het voorstel, dat de Overheid wel niet te veel zou geven aan de „separatistische" kerken, vooral niet bij zou dragen voor de tractementen der predikanten, maar voor de emeritaatsgelden zou zorgen evenals voor de predikants-weduwen en weezen. Dat was een algemeen sociaal belang, en daarmede mochten de Gereformeerde Kerken tevreden zijn. Een bedelbrok!

Van het oogenblik af, dat de Gereformeerde Kerken in dien vorm een *subsidie* van de Overheid aannemen, geven ze haar eerstgeboorterecht prijs. De Hervormde Kerk blijft dan in het volle bezit van haar rechten; zij wordt beschouwd als de eigenlijke volkskerk, die de ware voortzetting is van de Gereformeerde Kerk onzer vaderen en die daarom de tractementen harer dienaren van Overheidswege verzekerd ziet. En de Gereformeerde Kerken zullen met de Mennonieten en Remonstranten als een der kleinere kerkengroepen uit *goedgunstigheid* ook een bijdrage ontvangen.

Daarin schuilt ons zeer ernstig bezwaar tegen deze subsidie.

Door de Overheid zijn wij, die de belijdenis onzer vaderen handhaven, van alles beroofd geworden. Onze Kerkgebouwen, onze pastorieën, onze kerkegoederen, onze tractementen zijn ons ontnomen. De rechter heeft uitspraak gedaan ter hoogster instantie, en dat alles is ons ontzegd.

En waar we zoo van alles beroofd zijn geworden, daar ligt onze adel juist daarin, dat we onverlet en onverkort vasthouden aan ons eerstgeboorterecht. Beroofd van ons familiegoed, verjaagd uit ons eigen huis, weggestooten uit onze bezitting, dragen we toch den alouden naam, hebben we nooit afstand gedaan van ons wettig recht, houden we vol, dat wij de wettige zonen onzer vaderen zijn.

En als nu niets van dat alles ons wordt teruggegeven; onze kerken niet, onze pastorieën niet, onze weeshuizen niet, onze kapitalen niet, — dan zou een *subsidie* van de Overheid aan onze Kerken een restitutie zijn?

Een restitutie voor het onrecht ons aangedaan?

Ziet ge, zou de Overheid zeggen, ik geef alles aan de Hervormde Kerk; zij blijft officieel voor mij de echte Gereformeerde Kerk. Haar handhaaf ik in haar volle recht.

Maar uit sociaal oogpunt, — ik zorg ook voor den invalieden werkman — zal ik uw invalieden dominés wel een pensioen uitkeeren.

En desnoods kunt ge voor een predikant, die gebrek lijdt, ook een onderstand uit mijn kas krijgen.

Wees daarmede nu dankbaar en voldaan.

Ge staat nu met de Remonstranten, Mennonieten en Joden op één lijn.

Ge krijgt ook „subsidie".

Begrijpt men nu, waarom we indertijd schreven, dat we weigerden te gelooven, dat onze Kerken om een schotel linzenmoes haar eerstgeboorterecht zouden verkoopen?

Leestafel.

L. E. *Silhouetten*. Amsterdam. Van Holkema en Warendorf.

„Silhouetten", dat zijn „schaduwbeelden" van menschen en ook van dingen, wegens hun goedkoopte zoo genoemd naar den spaarzamen minister van financiën *Silhouette*, die in de 18e eeuw in Frankrijk leefde. Wij, menschen van dezen tijd, wij allen hebben ze wel eens gezien en velen onzer bewaren ze met zekere piëteit nóg, die zwarte portretjes op witten grond van onze, er zoo heel anders dan wij, uitziende overgrootouders.

Silhouetten is de door L. E. gekozen hoofdtitel voor zes harer opstellen waarvan het derde: *Elisabeth* reeds in 1902 in het weekblad *Eigen Haard* een onderdak vond, en de vijf andere later zijn geschreven.

Dit boek is al ruim een jaar oud; ligt dan ook al lang op mijn leestafel en is elders reeds besproken. Een nieuw werk van dezelfde schrijfster: *Onder de Republiek*, kwam inmiddels in 't licht. Dit alles mag mij echter niet verhinderen er hier de aandacht op te vestigen. En dat niet alleen om weg te nemen den schijn van gemis aan belangstelling tegenover de geachte schrijfster, maar ook te voorkomen, dat ons blad aan een product van christelijke litteratuur, zoo voornaam als de *Silhouetten*, onopgemerkt zou voorbijgaan.

En *Silhouetten* is voornaam werk.

Lees dit boek, zooals ik heb gedaan, van het begin tot het einde en gij genietzooals ge ook hebt genoten van de voornaamheid in een aristocratisch of patricisch huis waar ge wel eens de gast zijt geweest.

Van de voornaamheid eener door erfelijkheid cultuur geworden natuur; eener tot tweede natuur geworden beschaving, wier weldadig aandoende courtoisie en beminnelijke delicatesse u zoo in niets doen denken aan den gedresseerden mensch, wien het voornaam-doen afgaat als het, zoo heel menschelijk, op zijn achterbeenen loopen van een viervoeterije. Want in die kringen van een tot vanzelfheid geworden en daarom zoo natuurlijke voornaamheid, dóórlichtend nog tot in de massieve meubeleering van hooge vertrekken, rustig door getemperd licht; tot in de stille zekerheid waarmee de domestieken er geruischloos dienen, — in die kringen voert L. E. u in.

Silhouetten is een bundel van kleine historische romans en novellen. „Ze zijn, zooals Jan de Vries, die er een voorwoord bij schreef, zegt, „meest uit het einde van de 18de en het begin van de 19e eeuw, een tijdperk, dat wel tot den ouden tijd behoort maar op de grens van den nieuwen tijd gelegen is." „Het was", zooals de schrijfster haar eerste schets: *Pastel* begint, „in den goeden ouden tijd, toen de menschen nog den tijd hadden, toen zij nog niet door spoortreinen, telegrafie of telefoon werden voortgejaagd en vervolgd; toen men nog per diligence of trekschuit reisde en slechts driemaal in de week, buiten althans, door de post werd wakker geschud uit de rustige rust, en een courant, *De Oprechte Haarlemmer*, ter hand nam." In zeer deftige families heetten toen de meisjes Betje en Keetje „en alle Lotty's, Nelly's en Kitty's van heden waren toen Loije's, Naatje's en Kaatje's".

In *Pastel* teekent de schrijfster als met kleurenstift de Bonnehagen en zijn bewoners, het buitengoed van den Gelderschen edelman Van Maeren, in de Graafschap Zutphen. Het is in den Franschen tijd omstreeks 1812. Een verhaal van weedom en smart, die liefdesgeschiedenis van freule Aurelie van Maeren en den keizerlijke officier Raoul de Saint Briat.

Pastor Picardts Boek is de aandoenlijke geschiedenis van den auteur van de in 1660 verscheen *Antiquiteiten der provincien en landen, gelegen tusschen de Noord-Zee, de IJssel, Emse en Lippe* — den deftigen Johan Picardt, theologus, Ecclesiae Covordiensis Pastor primus, et Doctor medicus. Aandoenlijk, omdat de predikant van Coevorden met dit werk, waaraan hij zoo ijverig had gearbeid, waarmee hij èn naam als historicus hoopte te maken, èn de studiekosten van zijn zoon Johan te bestrijden wanneer deze straks in Groningen theologie zou gaan studeeren, — wat het laatste betrof, zich zoo wreed zag teleurgesteld. Johan, zijn Johan, verkeert met officieren van het garnizoen in taveernen, steekt in een straatgevecht naar een der schoutsdienaren met een dolk, — en ontvlucht het ouderlijk huis, om er na jaren terug te komen. „Maar het was niet de verloren zoon, op wien de vader al die jaren gewacht had, het was de oude luchthartige knaap met zijn mooi aantrekkelijk gezicht, maar ook met zijn egoistisch hart."

Elisabeth is de kleine historische roman, waarmee mej. L. E. zich het eerst den naam van romancière verwierf. De heldin van dit verhaal is geschilderd door niemand minder dan Cornelis Troost. „In het lage kleurige keurslijf van die dagen, de mooie handen achteloos neerhangend, het schoone hoofd op den blanken ontblooten hals een weinig naar rechts gewend, met parelen, zacht glanzend in het wit gepoederde haar, en donkere oogen, droomend voor zich uit starend en een glimlach om den mond, echter zonder vroolijkheid en levenslust, maar met iets onbeschrijfelijk mats en weemoedigs".

Wij zijn in Groningen omstreeks 't jaar 1725. Wij worden geïntroduceerd in het huis waarin Jan Rotgers een der burgemeesters woont met zijn vrouw Sophie en zijn kinderen, onder welke Beerta de oudste dochter is. Wij komen op Slochteren, op het huis Fraeylemaborg, waar Johan Picardt — een achterneef van den bekenden Henricus, staatsman en vriend van Willem III, den Koning-Stadhouder en een neef van den Picardt der „Antiquiteiten", — woont. Wij worden ook binnengeleid in het huis van Gerrit Hoenman, den Stadhoudersgezinden ritmeester bij de cavalerie en colonel der infanterie, gehuwd met Louise Christina Calceus, een vrouwzuster van den Staatsgezinden Rotgers. Elisabeth, onze heldin, is hún dochterije.

De situatie is deze.